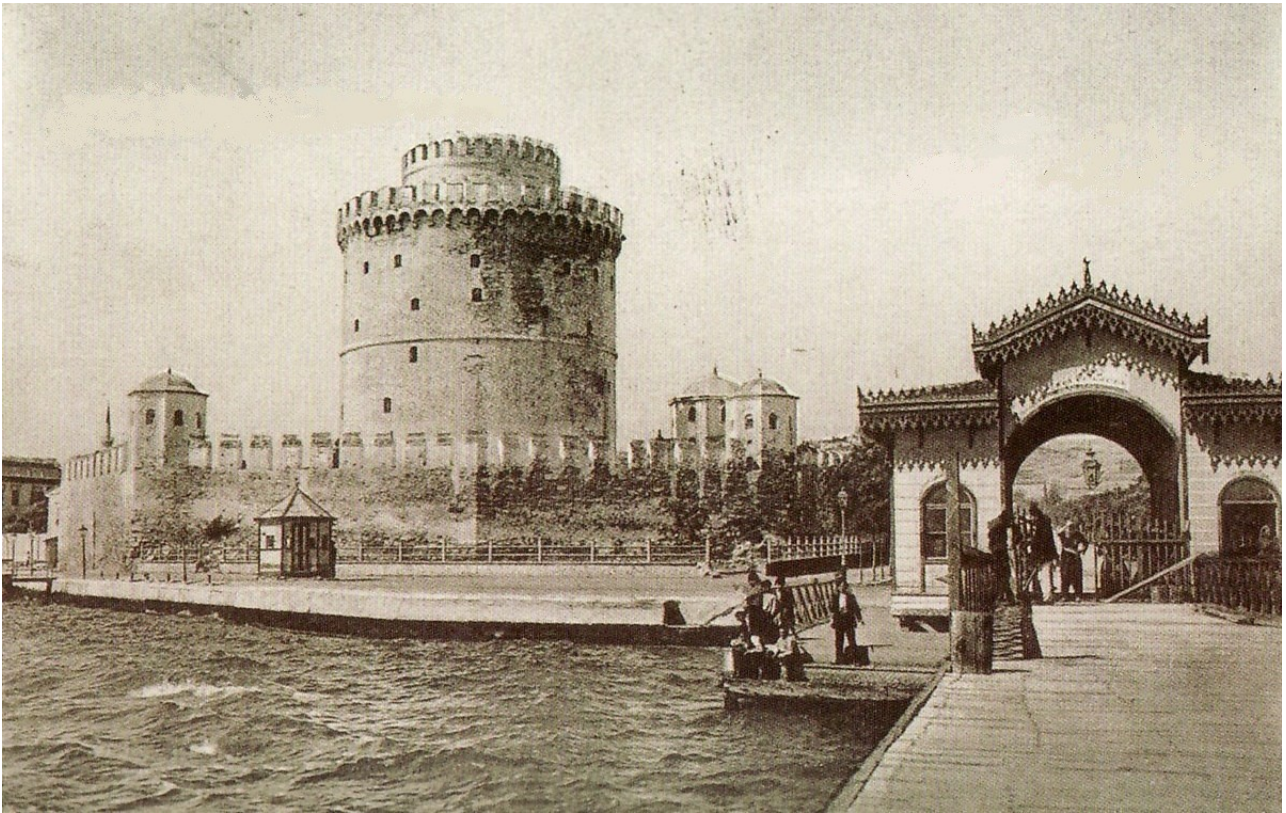

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Π.Μ.Σ. Ι.Α.Κ.Α

Σεμινάριο: Ανθρωπολογία της Εβραϊκής Ταυτότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη

Διδάσκουσα: Γιακουμάκη Βασιλική

Φοιτήτρια: Δεσποτοπούλου Εύη

ΒΟΛΟΣ 2017

Εβραίοι της Θεσσαλονίκης

18/02/1998

Ανέβηκα τις σκάλες, περπάτησα κατά μήκος του διαδρόμου και στάθηκα έξω από την πόρτα της. Ποτέ δεν περίμενα ότι θα είχα τόσο άγχος για θέματα της σχολής, ωστόσο μια πτυχιακή εργασία δεν είναι, τουλάχιστον για έναν προπτυχιακό φοιτητή, ό,τι πιο εύκολο. Έχοντας αυτές τις σκέψεις στο μυαλό μου χτύπησα την πόρτα και ακούστηκε η φωνή της.

- *Πέρασε, μου είπε.*

Η κυρία Γιακουμή ήταν η μόνη καθηγήτρια του παιδαγωγικού τμήματος του πανεπιστημίου, που θα μπορούσε να με βοηθήσει να εκπονήσω μία τέτοιου είδους εργασία.

- *Τι θα μπορούσα να κάνω για σένα Ραχήλ;* μου είπε, ενώ έμπαινα στο γραφείο της...

* * *

Μόλις τελείωσε η συνάντηση, γύρισα στο σπίτι μου νιώθοντας ικανοποιημένη. Η καθηγήτρια στάθηκε πρόθυμη να με βοηθήσει σε ό,τι κι αν χρειαστεί. Αναλογιζόμενη το θέμα της εργασίας μου, θυμήθηκα όλες εκείνες τις ιστορίες που είχα ακούσει για τη ζωή των Εβραίων στην πόλη της Θεσσαλονίκης, αλλά πιο έντονα μου ήρθε στο νου εκείνη της Ρενέ, της γιαγιάς μου.

18/11/1985

- *Έλα να σου πω μία ιστορία, της είπα και εκείνη κάθισε στην καρέκλα δίπλα μου. Η ιστορία που θα ακούσεις είναι αληθινή και συνέβη πριν πολλά χρόνια.*

Κάποτε, λοιπόν, οι προ - προγιαγιάδες και οι προ - προπαππούδες μου ήρθαν από μία μακρινή χώρα, από την Ισπανία. Οι ζωές τους, οι δουλειές τους, όλα ήταν εκεί μέχρι που τους έδιωξε ο βασιλιάς Φερδινάνδος και η βασίλισσα Ισαβέλλα. Φύγανε, λοιπόν, και ήρθαν εδώ, στη Θεσσαλονίκη. Η Θεσσαλονίκη τότε ανήκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία,. Οι ντόπιοι δεν τους ήθελαν τους Ισπανοεβραίους, οι Οθωμανοί όμως αξιοποίησαν τις γνώσεις τους πάνω σε διάφορους τομείς, όπως στην τυπογραφία.

Πράγματι, όλες τους οι γνώσεις, τα έθιμα, τα ήθη, η γλώσσα, όλη η πολιτισμική τους κληρονομιά ήρθε, μαζί με εκείνους, στη Θεσσαλονίκη. Αναπτύχθηκε η οικονομία μέσω του εμπορίου

-πολλοί Εβραίοι ήταν έμποροι, ίδρυσαν τράπεζες και την πρώτη εφημερίδα της Θεσσαλονίκης. Βέβαια δεν ήταν ότι οι Οθωμανοί τους ήθελαν, ήταν θέμα στρατηγικής.

Η Θεσσαλονίκη, τότε, ήταν μια κοσμοπολίτικη χώρα, πολυπολιτισμική. Όντας μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όλοι οι μη μουσουλμάνοι πλήρωναν φόρους. Η αντιπαλότητα όμως μεταξύ των διάφορων εθνοτήτων δημιουργούσε προβλήματα. Κάποιοι, χριστιανοί, υποστήριζαν πως δεν πρέπει να μείνει ανεκμετάλλευτος ο πλούτος των Εβραίων και ότι φορολογία δεν έπρεπε να είναι ευνοϊκή απέναντι τους αλλά, αντιθέτως, βαριά.

- Ήταν δύσκολη, δηλαδή, τότε η ζωή των Εβραίων, ε γιαγιά; ρώτησε.

- Δεν ήταν μόνο αυτά μικρή μου Ραχήλ. Ακολούθησαν πολλά γεγονότα που έφεραν στον εβραϊκό λαό σε ακόμη πιο δυσχερή θέση...

19/02/1998

Μπορεί να έχουν περάσει 13 χρόνια από τότε, θυμάμαι, ωστόσο, πολύ έντονα όσα μου είχε πει η γιαγιά μου. Επιθυμώντας να θυμηθώ περισσότερα, θέλησα να επισκεφτώ το πατρικό σπίτι της μητέρας μου, για να βρω κάτι προσωπικά αρχεία και άλμπουμ της γιαγιάς.

Κάποτε ζούσα σε εκείνο το σπίτι, όσο ζούσε η γιαγιά και όσο οι γονείς μου ήταν ακόμα ζευγάρι. Γενικά είχαν μία δύσκολη ζωή. Η μαμά μου ήταν Εβραία σεφαραδίτισα και ο μπαμπάς μου Θεσσαλονικιός χριστιανός. Διατήρησαν και οι δύο τους τις θρησκείες τους, σεβόμενος ο ένας τον άλλο, και το 1982, όπου θεσπίστηκε, σα θεσμός, ο πολιτικός γάμος, παντρεύτηκαν. Τότε ήμουν, περίπου, 7 χρονών. Σπάνιο το να παραβρίσκεσαι στο γάμο των γονιών σου. Ήταν κάτι που έπρεπε, που ήθελαν, κυρίως, να κάνουν πολύ καιρό πριν, αλλά δε γινόταν με τίποτα.

Περπατούσα ασυναίσθητα για πολύ ώρα, ενθουμούμενη όλα αυτά, μέχρι που έφτασα στο σπίτι, κοντά στην περιοχή της Καλαμαριάς. Τα πρώτα σημάδια παραμέλησης άρχισαν να γίνονται, και σε συνδυασμό με την τόση ησυχία, αισθητά. Ξεκλείδωσα την μπροστινή πόρτα και πέρασα μέσα. Άρχισα να ψάχνω τα πράγματα της γιαγιάς, ώσπου βρήκα, σε μια βαλίτσα, κάτι φωτογραφίες, αποκόμματα εφημερίδων και ένα ημερολόγιο με σκόρπιες σελίδες. Ήταν ένα μικρό προσωπικό αρχείο με διάχυτες πληροφορίες.

Το πρώτο πράγμα πού παρατήρησα, και που γνώριζα κι από τη βιβλιογραφία, ήταν η ιστορία του Σαμπετάι Σεβή ή Τσβη, όπως αναφέρει το κείμενο που διάβασα. Η παρουσία και η δράση του προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στην εβραϊκή κοινότητα και αναφέρονται σε αυτόν ως ψευδό-μεσσία. Οι εξισλαμισμένοι Εβραίοι ονομάζονται Ντονμέδες και δέχονται περιφρονητική συμπεριφορά απ' τους πιστούς εβραϊκού θρησκευματος.

Στη συνέχεια βρήκα κάτι για την πυρκαγιά του 1917, και τότε ξαναθυμήθηκα τη γιαγιά μου...

19/11/1985

Ήμουν μια νεαρή κοπέλα τότε. Είχαν τελειώσει οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και η Θεσσαλονίκη είχε απελευθερωθεί από τον ελληνικό στρατό το 1912. Ήταν πλέον μία πόλη της Ελλάδος. Καθόμουν, θυμάμαι, μία μέρα με τον Γκαμπριέλ, τον αδελφό μου, και τους γονείς μας, Ιωσήφ και Ιουδίθ και τρώγαμε πρωινό.

Ο πατέρας μας είχε μαγαζί με βιβλία, η μητέρα μας δεν εργαζόταν, αλλά ύφαινε στο σπίτι καμιά φορά ή καθόταν στη γειτονιά μαζί με άλλες γυναίκες. Κάποιες από αυτές ήταν χριστιανές, αλλά δεν είχαν, στη συγκεκριμένη περίπτωση, τουλάχιστον, προβλήματα μεταξύ τους.

Ήταν ένα Σάββατο του Αυγούστου, αν δεν κάνω λάθος, καθόμουν με τον αδελφό μου στην αυλή, ενώ ο πατέρας έφευγε. Προς το μεσημέρι υπήρχε μια αναστάτωση. Ακούγαμε φωνές, βλέπαμε ανθρώπους να τρέχουν στους δρόμους. Είχε ξεσπάσει η φωτιά του '17, που λένε.

Οι τουλουμπατζήδες, οι πυροσβέστες, δηλαδή, Ραχήλ μου, δεν μπόρεσαν να σβήσουν τη φωτιά και αυτή, επομένως, έκαιγε όλο το βράδυ μέχρι την επόμενη μέρα. Όλα είχαν καταστραφεί. Οι συνοικίες μαζί με τα σπίτια, τα μαγαζιά. Είχαν χάσει πολλοί Εβραίοι τις περιουσίες τους. Έγιναν πάμφτωχοι, κάποιοι έφυγαν απ την πόλη. Το μαγαζί του πατέρα μας κάηκε και αυτό, όπως κι ένα μεγάλο μέρος του σπιτιού μας. Μέναμε σε αυτοσχέδια καταλύματα για αρκετό καιρό. Φτώχεια, αρρώστιες...

Έτσι, ξεκίνησε μια περίοδος ανά- πολεοδόμησης. Μάλιστα, ο Βενιζέλος, ο τότε πρωθυπουργός, είδε αυτή την πυρκαγιά ως ευκαιρία για να ξεκινήσουν οι διαδικασίες αναμόρφωσης της πόλης. Θεώρησαν κιόλας ότι η φωτιά έπεσε να μας κάψει, εμάς τους Εβραίους, γιατί έλεγαν πολλά πράγματα για εμάς τότε. Μας λέγαν βρώμικους, ότι κουβαλούσαμε αρρώστιες, ότι ήμασταν τσιγκούνηδες και άλλα, όπως το ότι πίναμε το αίμα των Ελληνορθόδοξων.

Φέρναμε αρρώστιες και προβλήματα, λέγανε. Η φωτιά, λοιπόν, τους καθάρισε τον τόπο...

19/02/1998

Θυμάμαι τόσα πολλά για αυτή τη μέρα. Η γιαγιά συνήθιζε να μου λέει πολύωρες ιστορίες και εγώ πάντα ήθελα να ακούω. Μπορεί να μη μεγάλωσα ως τυπική Εβραία, όμως η ιστορική παρουσία των Εβραίων στην πόλη μου κέντριζε το ενδιαφέρον και ήθελα να μάθω πολλά.

Γυρνώντας στο σπίτι βρήκα τη μητέρα μου να ετοιμάζει φαγητό. Είχε γυρίσει από τη δουλειά και, όπως πάντα, άρχισε να κάνει δουλειές.

- Έρχονται κάποιοι συγγενείς αύριο, Ραχήλ. Ξεκινάει το Σαμπάτ, μου είπε.

- Ωραία, της απάντησα. Μητέρα, θέλω να σε ρωτήσω κάτι. Θυμάσαι καμιά από τις ιστορίες της γιαγιάς;

Μόλις της έκανα την ερώτηση, χαμογέλασε, και καθώς σκούπιζε τα χέρια της με μία πετσέτα, έγειρε επάνω στον πάγκο και ξεκίνησε να μου μιλάει:

Εγώ γεννήθηκα μεταπολεμικά, το 1948, κι ότι ξέρω το ξέρω από τις αφηγήσεις της γιαγιά σου, της Ρενέ, του θείου Γκαμπριέλ, της θείας Υβόν, αδελφής του παππού Ιωσήφ.

Δυστυχώς, δε γνώρισες κανέναν τους. Καθόμουν και εγώ μικρή, κι άκουγα τις ιστορίες των ζωών τους. Μου είχε κάνει εντύπωση, θυμάμαι, αυτό το κοινό αίσθημα του “συνανήκειν” που είχαν τα μέλη της κοινότητας μεταξύ τους. Μία μέρα, ένα Σάββατο, καθόμασταν με τον παππού και το θείο και μου έλεγαν ιστορίες πριν το δείπνο...

02/12/1961

...Πολλοί προσπάθησαν να μας διώξουν. Μα μας έλεγαν μίσημα της κοινωνίας, μια φιλότουρκους, μια μη Έλληνες. Ήρθαν, αργότερα, κι οι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και έλεγαν ότι αυτοί είναι Έλληνες ορθόδοξοι και δε συνεργάστηκαν ποτέ με τους Οθωμανούς. Είχαμε τέτοια προβλήματα τότε, πολύ πολιτικά. Ήταν και ο Βενιζέλος...

Κάπου στο '20, ψήφισαν νόμο για τις εβραϊκές κοινότητες και αποκτήσαμε εκπροσώπους. Ένα θρησκευτικό, το Ραβίνο, κι έναν πολιτικό, τον πρόεδρο της κοινότητας. Εκεί ήταν που ορίστηκε, επίσημα, το Σάββατο ως αργία για τους Εβραίους. Οι επιχειρήσεις κρατούσαν τα βιβλία τους στα Ισπανοεβραϊκά, μας άφηναν. Δίναμε και φόρους στο κράτος, πηγαίναμε στρατό. Αναγνωρίστηκε πλήρως η κοινότητα μας. Βέβαια, έπρεπε να μιλάμε και περισσότερο ελληνικά, όντας πολίτες ελληνικού κράτους. Μέχρι την προηγούμενη δεκαετία, οι περισσότεροι Ισπανοεβραϊκά μιλούσανε. Μετά το κάνανε υποχρεωτικό στα σχολεία να μας μαθαίνουν και να μιλάμε ελληνικά. Ήταν σχολεία που λειτουργούσαν με χορηγίες του δημοσίου. Είχαμε καταλάβει και ‘μεις, τότε, ότι όλα αυτά δεν ήταν και εντελώς αθώα. Κάποιοι νιώθαμε κι ότι χάναμε την ταυτότητα μας, αλλά μπορούσαμε να κάνουμε κι αλλιώς; Αυτός ήταν πλέον ο τόπος μας και αρχίσαμε να έχουμε και άλλα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ψηφίσαμε, ας πούμε, στις βουλευτικές εκλογές του '15, χωρίς διακρίσεις στο θρήσκευμα.

Βέβαια, διακρίσεις υπήρχαν, γενικότερα, στην κοινωνία. Οι ορθόδοξοι, ο κόσμος. Οι Ισραηλίτες, οι Ιουδαίοι, ήμασταν αυτοί που θα έπρεπε να φεύγαμε. Ξένοι στον τόπο μας. Ξένοι, που δεν μπορούσαν να μας αφομοιώσουν. Είχε γίνει και εκείνο το συμβάν με την ομάδα, τη Μακαμπί, και έγιναν χειρότερα τα πράγματα. Θεωρούμασταν ανθέλληνες.

Και παρόλο που μέναμε εδώ και την πόλη την είχαμε καταστήσει τόπο μας, φεύγαμε πάλι. Κάποιοι φεύγανε λόγω φτώχειας, μετά την πυρκαγιά του '17, κι άλλοι μετά την πυρκαγιά, όταν ξεκίνησαν οι εμπρησμοί στους συνοικισμούς. Είναι γνωστό το συμβάν με τη συνοικία Κάμπελ.

- Τι έγινε εκεί;

Μπήκαν παιδί μου τα 3Ε, η Εθνική Ένωσις Ελλάς, στη συνοικία και τα κατέστρεψαν όλα. Εκεί έμεναν άνθρωποι φτωχοί, που τα έχασαν όλα στην πυρκαγιά του '17. Έμεναν δεκάδες άτομα μέσα στο ίδιο σπίτι, μικρά δωμάτια. Και πήγαν εκεί και τους έδωζαν. Θα έβαζαν φωτιά.

Έγιναν επιθέσεις σε πολλές συνοικίες. Χαριλάου, 151, κι άλλες, δε θυμάμαι. Πολλές οικογένειες έμεναν σε αυτές τις συνοικίες. Μία από αυτές ήταν και του φίλου μου, του Αβραάμ. Σηκώθηκε και έφυγε μαζί με άλλους. Ήταν ανασφαλείς εδώ. Έφευγαν σε άλλες χώρες και κάποιοι φεύγανε για την Παλαιστίνη. Για αυτό υπάρχουν πολλοί Εβραίοι Θεσσαλονικείς εκεί. Σεφαραδίτες.

19/02/1998

Η μητέρα μου, χωρίς να το ξέρει, μου έδωσε πολλές σημαντικές πληροφορίες. Λάτρευα να ακούω τέτοιες ιστορίες, τόσο σημαντικές. Η μητέρα μπορεί να μην τα έζησε όλα αυτά η ίδια, αλλά ήταν εκπληκτική στο να περιγράφει. Έμοιαζε στη γιαγιά. Μου είχε μιλήσει κι εκείνη, πολλές φορές, για τις πολλαπλές μεταναστεύσεις των Εβραίων. Θυμάμαι μου είχε κάνει εντύπωση, τότε, το γεγονός ότι εκείνη είχε μείνει στην Ελλάδα. Την είχα ρωτήσει κι εκείνη άρχιζε να μου εξηγεί...

19/11/1985

Φεύγανε...πήγαιναν Παλαιστίνη και Γαλλία. Γαλλία πήγαν πολλοί, βλέπεις γνώριζαν την κουλτούρα από τα σχολεία της Alliance. Και 'γω σε τέτοιο σχολείο πήγαινα. Κάηκε το '17 και το ξαναέχτισαν αργότερα.

Αυτή η μετανάστευση, για την οποία σου μιλάω τώρα, είναι οικονομική. Τότε, κάπου στο '32 είχε πολιτική και οικονομική κρίση η χώρα. Και φεύγανε. Οι περισσότεροι ήταν έμποροι, λιμενεργάτες. Τους χτύπησε άσχημα η κακή οικονομία. Φεύγανε, λοιπόν, όπως σου είπα, για Παλαιστίνη, αργότερα μετακόμισαν Τελ Αβίβ και φτιάξαν το λιμάνι της πόλης. Η Χάιφα.

Η Ντανιέλ, η ξαδέλφη μου πήγε εκεί με την οικογένεια της.

- Εσύ, γιαγιά, γιατί δεν έφυγες;

- Η απάντηση είναι μεγάλη κι απλή παιδί μου. Οι παππούδες μου και οι παππούδες του παππού σου, του Δαβίδ, ήταν ήδη στην Ελλάδα πολλά χρόνια. Μπορεί, ακόμα, κι από τους δικούς τους τους γονείς, δεν είμαι σίγουρη. Είμαστε Έλληνες. Ο τόπος που μένουμε γίνεται τόπος μας. Εγώ για αυτό δεν έφυγα. Θα μου πεις, οι άλλοι δεν ήταν γενιές και γενιές στην Ελλάδα; Ήταν, θα σου απαντούσα. Εμείς, όμως, αν εξαιρέσεις το κακό με την πυρκαγιά, μπορέσαμε και τα καταφέραμε να μείνουμε. Όταν ήμουν μικρή, φύγαμε κάποια στιγμή με τον Γκαμπριέλ και πήγαμε στην Άθινα. Μείναμε με τη θεία Σάρα για λίγο καιρό, μέχρι να μπορέσουν οι γονείς μας να ξαναφτιάξουν το σπίτι μας και να δει ο πατέρας τι θα κάνει με την επιχείρηση. Ο πατέρας δεν μπόρεσε να

ξαναστήσει το μαγαζί και τελικά βρήκε δουλειά στον τύπο, στην εφημερίδα *La Poutémplou*, λίγο καιρό αργότερα, πριν την κρίση, οπότε και γυρίσαμε στη Θεσσαλονίκη.

Την ίδια περίπου εποχή, εκεί στο '30, ο παππούς σου ζούσε κι εκείνος στη Θεσσαλονίκη. 'Ο,τι ξέρω, το ξέρω από τις περιγραφές του. Δεν πρόλαβα να γνωρίσω την οικογένεια του. Την αδελφή του, τη Γιάφα, γνώρισα μόνο, αλλά τώρα βρίσκεται κοντά στο Θεό, δεν είναι μαζί μας. Το ίδιο και οι γονείς του. Εκείνους δεν πρόλαβα να τους γνωρίσω καθόλου. Άλλοι, πάλι συγγενείς του, είχαν φύγει για Ιταλία, Γαλλία, Παλαιστίνη.

Τότε, λοιπόν, το '30, ο παππούς σου ζούσε με τους γονείς και την αδελφή του μέχρι που τον έστειλαν να μείνει, λίγο έξω από τη Θεσσαλονίκη, με τον θείο του, το Μορίς, που ήταν ξενοδόχος, για να μάθει τη δουλειά και να δουλέψει εκεί μεγαλώνοντας. Οι γονείς του, Καρμέλ και Άβι, και η αδελφή του, Μύριαμ ζούσαν στη συνοικία Χιρς, εκείνη την περίοδο, καθώς ο πατέρα τους εργαζόταν στην ψυχιατρική κλινική. Η Μύριαμ ήταν πολύ μικρότερη του Μανουέλ, του παππού σου, οπότε και πήγαινε στο σχολείο του συνοικισμού. Ο Μανουέλ πήγαινε πολύ συχνά στη συνοικία και επισκεπτόταν την οικογένειά του μέχρι και την κατοχή, το '40. Εκείνος δούλευε κανονικά στο ξενοδοχείο και έμενε πλέον μόνιμα εκεί - ο θείος του ήταν πολύ ευκατάστατος και δεν είχε δική του οικογένεια, τον είχαν μεγαλώσει οι παππούδες του Μανουέλ, μαζί με τον πατέρα του, σαν δικό τους παιδί. Ήταν ενός ζαδέλφου τους που πέθανε σε ατύχημα στο λιμάνι.

Οι γονείς του, δυστυχώς, βρέθηκαν στο κέντρο του γκέτο. Η συνοικία Χιρς, κατά τη γερμανική κατοχή, χρησίμευε ως φυλακή, και πολλοί άνθρωποι, μαζί και η οικογένεια του Μανουέλ, επιβιβάστηκαν το Μάρτη του '43 στο τρένο με προορισμό το Άουσβιτς-Μπίρκεναου.

Λίγο αργότερα, αφού έμαθε τα τραγικά νέα γύρισε στη Θεσσαλονίκη, σε μία δύσκολη περίοδο, σε μία περίοδο πολέμου, δυστυχίας, μέσα στην οποία όμως γνωριστήκαμε, αγαπηθήκαμε και κάναμε τη δική μας οικογένεια.

19/02/1998

Τρομερές ιστορίες ζωής, όλες όσες θυμάμαι. Θα είχε περάσει μία ώρα από τότε που μίλησα με τη μητέρα μου. Απ' ότι άκουγα ήταν ακόμα στην κουζίνα. Με όσα διαβάζω και θυμάμαι, όλο καινούργια ερωτήματα γεννώνται. Η ίδια είπε ότι γεννήθηκε μεταπολεμικά και δεν έχει βιώσει τα γεγονότα από πρώτο χέρι, αλλά θέλησα να τα μάθω και 'γω όσα ξέρει.

Ξαναγύρισα, λοιπόν, στην κουζίνα, την έπιασα από το χέρι και την οδήγησα στο σαλόνι. Καθίσαμε, βιαστικά, κι έπειτα άρχισε να μου μιλάει:

Ίσως έχεις συνηθίσει από μικρή να χάνεσαι στις ιστορίες του παρελθόντος. Δε σε αδικώ. Ζούμε σε άλλες εποχές. Δεν έχεις μεγαλώσει όπως μεγαλώσαμε εμείς. Όταν οι γονείς μου, η γιαγιά και ο παππούς σου, παντρεύτηκαν, ελάχιστα πριν την κατοχή, τα πράγματα ήταν πάλι δύσκολα. Οι

σχέσεις Εβραίων – χριστιανών ήταν καλύτερες. Εισβάλλουν οι Γερμανοί σιγά -σιγά, και όλοι ήταν ενωμένοι. Ήταν Έλληνες όλοι, με κοινό σκοπό, οι Θεσσαλονικείς Εβραίοι στρατολογούνται και πολεμούν για χάρη της πατρίδας τους στα αλβανικά σύνορα.

Οι Γερμανοί, που λες, εισβάλλουν, τα επιτάσσουν όλα, περιουσίες, σπίτια, δωμάτια σπιτιών, ακόμα, σταματάει η κυκλοφορία του τύπου. Φασισμός βλέπεις. Κυκλοφορεί μόνο μία εφημερίδα, η Νέα Ευρώπη, με πρωτοβουλία του Χίτλερ, βέβαια, κατευθυνόμενη εντελώς. Και πλήρως αντισημιτική. Συνεχίζεται η αποτρόπαια συμπεριφορά απέναντι στους Εβραίους, με κατηγορίες ότι βλάπτουν το γερμανικό λαό και πρέπει να εξοντωθούν. Τους άρπαζαν και τους σκότωναν με διάφορες προφάσεις. Ήταν κατάσκοποι, έλεγαν. Ήταν αριστεροί, κομμουνιστές...

Είναι μια πολύ δύσκολη περίοδος. Τα λόγια δεν αρκούν να την περιγράψουν. Επίσης δεν έζησα τα γεγονότα στο απόγειό τους, ευτυχώς, όπως θα μου έλεγε η γιαγιά σου. Δεν μπορώ παρά μόνο να φανταστώ πως ήταν. Δε χρειάζεται καν να μιλήσω για τα βασανιστήρια στο Άουσβιτς. Ξέρεις! Θάλαμοι αερίων, κρεματόρια. Αργότερα, δεν έφτιαζαν τα πράγματα.

Το '43, αφού έχουν προηγηθεί όλα τα άλλα, όπως αυτά που ανέφερα και, επιπλέον καταστροφές συναγωγών, νεκροταφείων κλπ, οι Εβραίοι αποτελούν γκέτο. Φορούν το κίτρινο αστέρι που γράφει «Εβραίος», απαγορεύεται να κυκλοφορούν μετά από μία συγκεκριμένη ώρα, δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν μέσα επικοινωνίας και μεταφορών, τηλέφωνα, τραμ. Θυμάμαι τη γιαγιά σου να λέει τι ντροπή ήταν, πόσο στιγματισμένοι ένιωθαν, έβλεπαν τα παιδάκια να φεύγουν τρέχοντας από το σχολείο να προλάβουν να φτάσουν, πριν την απαγόρευση κυκλοφορίας, στο σπίτι. «Δε θα ξεχάσω, και το μυαλό μου να χάσω», έλεγε η γιαγιά σου. Ο παππούς ήταν ήρεμος, ποτέ δε μιλούσε για αυτά, αλλά σίγουρα μέσα του τα θυμόταν, σίγουρα θυμόταν τους γονείς του και τους φανταζόταν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης να υποφέρουν, ίσως. Να πεθαίνουν, σίγουρα.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα, η κοινότητα προσπαθούσε να ισορροπήσει. Μεταπολεμικά, άρχισαν να επιστρέφουν στη Θεσσαλονίκη οι περισσότεροι. Πολλοί είχαν φύγει σε άλλες περιοχές της Ελλάδος. Βέβαια κάποιοι δεν επέστρεψαν ή έφυγαν στο εξωτερικό. Σύνηθες. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα, άρχισαν και οι γάμοι. Και ξέρεις, ομαδικοί γάμοι, μέλη της κοινότητας. Εκείνη την περίοδο που παντρεύτηκαν οι γονείς μου, περίπου. Δε συμμετείχαν, βέβαια, σε ομαδική τελετή. Το διάστημα που γεννήθηκα εγώ, εκεί στο '48, γεννήθηκαν και πόσα άλλα παιδιά. Ο αριθμός γεννήσεων ήταν τόσο μεγάλος που μέχρι και γυναικολογική κλινική ιδρύθηκε για τις Εβραίες γυναίκες.

...Πόσο να αλλάξουν όμως τα πράγματα; Τα φαινόμενα αντισημιτισμού δε φεύγουν εύκολα. Φαίνεται και από τον τύπο, τις φυλλάδες. Σπουδάζοντας λογοτεχνία ξέρεις τι έχουν δει τα μάτια μου; Τα έχεις ακούσει κι αυτά. Οι Εβραίοι εξισώνονται με το θεοκτόνο, τον άρρωστο, τον τσιγκούνη φιλοχρήματο, τον αιμοβόρο. Δε χρειαζόταν η λογοτεχνία, βέβαια, για να ακουστούν όλα

αυτά. Γινόντουσαν στην κοινωνία, τα βλέπανε, τους τα έλεγαν, ζούσαν την ιστορία. Απλά η λογοτεχνία μεταφέρει τη μνήμη και τις τότε πεποιθήσεις στο σήμερα.

Αυτός ο έκδηλος αντισημιτισμός ήταν, ουσιαστικά, ο λόγος ρήξης ανάμεσα σε χριστιανούς και Εβραίους. Πιστεύω, δεν υπήρχε άλλος λόγος. Μόνο φόβος για το ξένο. Βλέπεις, έτσι κάνει ο άνθρωπος. Ό,τι δε γνωρίζει, προσπαθεί να το αποτάξει. Εγώ, βέβαια, υπήρξα τυχερή να το πω; Δεν ξέρω πως. Ποτέ δεν είχα προβλήματα με κανένα. Το παράδειγμα που το αποδεικνύει αυτό, είσαι εσύ. Παντρεύτηκα με τον μπαμπά σου, χωρίς να υπάρχει πρόβλημα από καμία πλευρά. Οι γονείς μου μού είχαν πει αυτολεξί:

Κάνε ό,τι θέλεις κοπέλα μου. Ό,τι σε κάνει ευτυχισμένη, δεν μπορεί να είναι λάθος.

Δεν είχαν πρόβλημα με το χριστιανό γαμπρό. Ούτε η γιαγιά σου, η Μαρία, με τον παππού, το Στράτο, είχαν πρόβλημα. Θυμάμαι το πιο όμορφο πράγμα, το πιο ανθρώπινο, που είχε πει ο παππούς Στράτος σε μένα:

Με κρατούσε ο Νίκος με το αριστερό του χέρι, ενώ χτυπούσε το κουδούνι του σπιτιού με το δεξί. Άνοιξε μία κυρία με έντονο βλέμμα, με τρόμαξε. Μετά κατάλαβα ότι είναι, απλά, του χαρακτήρα της.

- *Είμαι η Μαρία, είπε, χαίρω πολύ. Εσύ πρέπει να είσαι η Εσθήρ.*

Με είχαν καλέσει, απ' ό,τι κατάλαβες για φαγητό. Ένιωθα περίεργα καθ' όλη τη διάρκεια, ειδικά όταν γινόντουσαν αναφορές στο διαφορετικό θρήσκευμα ή τις πολιτισμικές διαφορές. Ο παππούς σου, ο Στράτος, πρέπει να αντιλήφθηκε την αμηχανία μου και καθώς πίναμε τα ροφήματα μας, μετά το φαγητό, μου χάιδεψε το χέρι και μου είπε:

- *Κόρη μου, ζήστε ευτυχισμένοι και μη σας νοιάζει τίποτα. Στην τελική, όλοι στον ίδιο Θεό πιστεύουμε.*

Αυτά τα λόγια του ήταν πολύ όμορφα. Δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις που και οι δύο πλευρές ή τουλάχιστον η μία αντιτίθετο στους μικτούς γάμους. Ήμασταν ευτυχισμένοι. Και όταν ήρθες στον κόσμο, αποφασίσαμε ότι θα σε μεγαλώναμε σωστά και θα γνώριζες και τις δύο παραδόσεις. Ονομα σου έδωσα εγώ. Το παιδί μαθαίνει τη γλώσσα της μητέρας, μεγαλώνει με τη μητέρα κι όλα αυτά που λένε... Δεν έγινε με αυτό το σκεπτικό. Απλά στο έδωσα. Και κανείς δεν είχε πρόβλημα. Μεγαλώνοντας ήσουν και είσαι ελεύθερη να κάνεις ό,τι θέλεις. Κι όταν κάνεις δική σου οικογένεια, βλέπεις...

Αφού μου είπε όλα αυτά, σηκώθηκε και επέστρεψα, για ακόμη μία φορά, στο δωμάτιό μου. Σκεφτόμουν πως μέσα σε δύο ημέρες άκουσα συμπυκνωμένα γεγονότα και ιστορίες ζωής, πράγματα που άκουγα μικρότερη και δεν αντιλαμβανόμουν πλήρως και που, πλέον, τα είχα ξεχάσει.

Η τελευταία ανάμνηση που μου έρχεται είναι από τις τελευταίες εβδομάδες που βρισκόταν η γιαγιά μου στη ζωή...

16/01/1986

Έλα να σε μάθω να φτιάχνεις πουμπουέλος, και ενώ θα τα φτιάχνουμε θα σου λέω ιστορίες και θα σου θυμίζω ότι ποτέ δεν πρέπει να ξεχνάμε ποιοι είμαστε...

20/02/1998

Ανέβηκα τις σκάλες και διάλεξα το πρώτο τραπέζι που βρήκα ελεύθερο. Ήταν ένα δίπλα στο παράθυρο, με θέα ένα πάρκο απέναντι. Πάντα μου άρεσε να διαβάζω στη βιβλιοθήκη. Όλα είναι τόσο ήρεμα και οι επιλογές σε βιβλία αμέτρητες!

Στοιβάξα τα 12 βιβλία που είχα στην αγκαλιά μου και έπιασα το πρώτο που βρήκα μπροστά μου. Υπήρχε πολύ υλικό για τους Θεσσαλονικείς Εβραίους, και σε συνδυασμό με τις καταβολές μου και τις συνεντεύξεις που μπορώ να πάρω, η εργασία μου έχει ελπίδες να βγει αρκετά καλή.

Ξεκίνησα να διαβάζω ενώ ταυτόχρονα έγραφα τον τίτλο της εργασίας...

Η ιστορία μιας κοινότητας: Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης μέσα από αφηγήσεις.

Της φοιτήτριας, Ραχήλ Ιωάννου.

